

*Till Elaine Reiser och Murray Reiser,
för deras kärlek och stöd*

INNEHÅLL

Förord 11

1. Bebisars moraliska liv 17
2. Empati och medkänsla 41
3. Rättvisa, status och straff 65
  4. Andra 105
  5. Kroppar 134
  6. Familjekänsla 160
  7. Hur man är god 186

Tack 217

Noter 221

Register 266

Människan är förutbestämd att leva i samfällighet. Hennes moral kommer därför att formars efter detta syfte. Hon har försetts med en känsla för rätt och fel som förhåller sig till detta faktum. Den känslan är lika mycket en del av den mänskliga naturen som våra sinnen hörsel, syn och känsel; den är moralens verkliga grund ... Känslan för moral, eller samvete, är lika mycket en del av människan som benen och armarna. Den finns i högre eller mindre grad hos alla mänskliga varelser, precis som de är mer eller mindre starka i sina lemmar. Den kan förstärkas med träning, precis som vilken kroppsdel som helst.

– Thomas Jefferson, 1787

FÖRORD

År 2005 fick en författare i Dallas höra att en bekant till henne hade drabbats av en njursjukdom. Utan en ny njure skulle Sally Satel snart behöva dialys och vara fjättrad vid en maskin som filtrerade hennes blod tre dagar i veckan. Efter att ha gjort vissa efterforskningar och överlagt med sin make flög Virginia Postrel till Washington, D.C. och lät transplantera in sin högra njure i Sallys kropp. Njurtransplantationer görs ofta mellan nära släktingar, men Virginia och Sally var inte ens goda vänner. Ändå sade Virginia att hon kände empati för Sallys situation och gillade tanken på att kunna ge henne direkt hjälp. Det finns människor som går ännu längre – de loggar in på sajter som matchingdonors.com och ser till att donera sina njurar och andra inre organ till fullständiga främlingar.

Vissa människor betraktar den sortens altruism som ett belägg för att det finns en moralisk kodex som Gud har instiftat. Till dem hör framstående forskare som Francis Collins, chef för den brittiska hälsovårdsmyndigheten, National Institutes of Health. Han hävdar att dessa osjälviska handlingar visar att våra moraliska bedömningar och mo-

raliska handlingar inte enkelt kan tillskrivas den biologiska evolutionens drivkrafter. De kräver en teologisk förklaring.

Jämsides med sådan gränsöverskridande välvilja existerar också förfärande grymhet. I morse läste jag i tidningen om en man vars flickvän hade gjort slut med honom; senare förföljde han henne och kastade till sist syra i hennes ansikte. Jag minns när jag som barn för första gången hörde talas om Förintelsen, gaskamrarna, sadistiska läkare och barn som förvandlades till tvål och lampskärmar. Om vår anmärkningsvärda godhet är ett bevis på att Gud finns, är då vår potential för ofattbar ondska ett belägg för djävulens existens?

Det finns också mycket mer vardagliga exempel på goda och onda handlingar. För min del kommer jag framför allt ihåg mina dåliga gärningar. En del val som jag gjort i mitt förflutna får mig fortfarande att må dåligt. (Om du inte känner igen dig så är du en betydligt bättre människa än jag – eller bra mycket sämre.) Vissa saker var rena misstag och byggde på vad jag trodde var det rätta vid den tiden. Men andra gånger insåg jag vad som var rätt, men valde ändå att handla annorlunda. Som Yoda kanske skulle ha uttryckt det: Stark är den Mörka Sidans Kraft. Men även om jag måste erkänna att jag fortfarande har kvar båda mina njurur så har jag faktiskt gjort vissa uppoffringar för andra och tagit risker för saker som jag ansåg vara rätt. I alla dessa avseenden är jag precis som de flesta andra.

Moral fascinerar oss människor. De berättelser som vi tycker bäst om, oavsett om de är fiktion (i romaner, teveprogram och filmer) eller verkliga (i journalistik och historiska skildringar), handlar om gott och ont. Vi vill att de goda ska få sin belöning – och vi vill sannerligen att de onda ska få lida.

Vår längtan efter bestraffningar kan gå till överdrift. För några år sedan hittade man i England en katt som varit instängd i en soptunna i många timmar. Ägaren fick reda på hur det hade gått till genom att titta på sekvenser från en övervakningsfilm. En medelålders kvinna tog upp katten, tittade sig omkring, öppnade locket till soptunnan och slängde ner katten. Sedan satte hon på locket igen och gick därifrån. Ägaren lade upp filmklippet på Facebook och kvinnan identifierades snabbt som en viss Mary Bale. Det är inte underligt att hennes handling gjorde kattägaren upprörd (katten också, förstås), men tusentals människor reagerade våldsamt på det som de fick se. De ville hämnas på henne. Någon lade upp en Facebooksida som hette ”Döda Mary Bale”, och hon tvingades begära polisskydd. Folk har faktiskt blivit ihjälslagna av en pöbel som har trott att de var skyldiga till omoraliska handlingar – även till saker som andra anser är moraliskt acceptabelt, som att ha sex utan att vara gift.

Hur ska vi på allvar kunna förstå vår moraliska natur? Många skulle nog hålla med Collins om att det är en fråga om teologi, medan andra tror att man bäst förstår moral genom insikter som man får av romanförfattare, poeter och dramatiker. Vissa tar sig helst an moralfrågan ur ett filosofiskt perspektiv och funderar mindre på hur folk tänker och handlar än på frågor om normativ etik (förenklat uttryckt hur vi bör handla) och metaetik (förenklat uttryckt vad rätt och fel egentligen är).

Och så finns vetenskapen. Vi kan utforska vår moraliska natur med samma metoder som vi använder för att studera andra aspekter på vårt inre liv, till exempel språk, varseblivning och minne. Vi kan studera moraliskt resonerande

i olika samhällen, eller hur människor i samma samhälle skiljer sig åt – till exempel liberaler och konservativa i USA. Vi kan undersöka extremfall som kallblodiga psykopater. Vi kan fråga oss om schimpanser har någonting som man skulle kunna kalla moral, och vi kan vända oss till evolutionsbiologin för att utforska hur moralkänslan kan ha utvecklats. Socialpsykologer kan utforska hur olika drag i miljön främjar välvilja eller grymhet och neurovetenskapliga forskare kan studera vilka delar av hjärnan som är inblandade vid moraliskt resonerande.

Jag kommer att beröra allt detta på de följande sidorna. Men jag är utvecklingspsykolog, så jag är främst intresserad av att studera moral genom att se på dess ursprung hos spädbarn och småbarn. Jag menar att den aktuella utvecklingspsykologiska forskningen kan ge högintressanta bidrag till vår kunskap om moral. Det visar sig att Thomas Jefferson hade rätt när han skrev i ett brev till sin gode vän Peter Carr: ”Känslan för moral, eller samvete, är lika mycket en del av människan som benen och armarna. Den finns i högre eller mindre grad hos alla mänskliga varelser, precis som de är mer eller mindre starka i sina lemmar.”

Jeffersons åsikt att vi har en inneboende moralisk känsla delades av vissa samtida upplysningsfilosofer, däribland Adam Smith. Sommaren innan jag hade skrivit färdigt denna bok befann jag mig i Edinburgh och blev helt uppslukad av *The Theory of the Moral Sentiments* (”Teorin om de moraliska känslorna”). De flesta känner till Smith på grund av hans mer berömda text *An Inquiry Into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* (Nationernas välstånd), men själv ansåg Smith att hans första bok var bättre. Verket är välskrivet, noga genomtänkt och brett upplagt, med

skarpa iakttagelser om förhållandet mellan fantasi och empati, gränserna för medkänslan, driften att bestraffa andra för överträdelser och mycket annat. Det är oerhört spännande att se aktuella forskningsresultat mot bakgrund av Smiths observationer, och jag kommer att citera honom så ofta att det nästan är genant, ungefär som en nybörjare vid universitetet som bara har läst en enda bok.

Stora delar av den här boken handlar om hur utvecklingspsykologin, med stöd av evolutionsbiologin och socialantropologin, ger stöd åt Jeffersons och Smiths åsikt att vissa aspekter på moral faller sig helt naturliga för oss. Våra naturliga gåvor innefattar:

- känsla för moral – något slags förmåga att skilja mellan goda och onda handlingar
- empati och medkänsla – vi blir illa berörda när andra i vår närhet känner smärta och vill att det onda ska försvinna
- rudimentär känsla för jämlikhet – en tendens att föredra jämlik fördelning av resurser
- rudimentär känsla för hederlighet – önskan att se goda handlingar belönas och dåliga bestraffas

Men vår inneboende godhet har sina gränser, och ibland är den sorgligt inskränkt. Thomas Hobbes hävdade 1651 att människan ”i naturtillståndet är både ondskefull och självisk”, och jag kommer att dröja vid olika sätt på vilka Hobbes hade rätt. Av naturen är vi likgiltiga eller till och med fientliga mot främlingar; vi har en benägenhet för provinsialism och trångsynthet. En del av våra instinktiva emotionella reaktioner, framför allt äckel, driver oss att göra förfärliga saker, till exempel delta i folkmord.